

ruhun gıdası kitaplar

DİZİ EDITÖRÜ
GÜZİN YALIN

Her sabah ilk işi o günkü yemek listesini tanzim etmektir. Bu liste, mevsime, keyfine, iştihasına, tesadüfe, gelen hediyelere, dükkâncıların ve satıcıların yolladıklarına ve tekliflerine, gelecek misafirlerin mevkiine, sayısına, sevdikleri şeylerin bilinmesine ve sair birçok ince sebeplere uyardı.

O zamanlar onun bizi çok güldüren bir âdeti de kayınbiraderi olan babamı yahut annelerimizi yemeğe davet edince, mektubunun içine dar ve uzun bir kâğıt ilavesi etmesiydi. Bu kâğıdın üstünde, güzel yazısıyla şu başlık okunurdu: “Yemek listesi” ve biz gülerdik. Zira tıpkı bir lokantanınki gibi bu listede çorba, balık, et, salata, sebze, hamur, zeytinyağlı, makarna veya pilâv, tatlı ve meyve olarak mutlaka ayrı ayrı ikişer, üçer isim sıralanırdı.

**Abdülhak Şinasi Hisar, Çamlıcadaki Eniştemiz,
Bağlam Yayınları, 1996, s. 65**

Midesine düşkün Baba Yaver’in “çorba”ya olan hırsı ve düşkünlüğü şu günlerde çoşmuş ve midesini perişan edecek amansız iştahı gece gündüz iyice arttığından, sahan sahan imkan hanesine yazılmak ve ayrıca nükteler ve mazmunlar aynasında uzun bir yansıma bırakmak üzere doğaçlama söylediği aşağıdaki şiiri, meşhur aşçı Dede Efendi’ye hediye etmiştir.

(ÇORBA)

Kana kuvvet, göze fer, batına ciladır çorba / İlet-i cu’a deva, mahz-ı gıdadır çorba
/ Sağlara, hastalara şifadır çorba / Ağniya dostu muhibb-i fukaradır çorba /
Hasılı hahiş ile ekle sezadır çorba (...) ¹

**Ahmet Rasim, Şehir Mektupları,
Karanfil Yayınları, 2005, s. 101-102**

1 Çorba kana kuvvet, göze fer, karna ciladır/Çorba açlık derdine devadır, gıdanın ta kendisidir/Çorba sağlara, hastalara şifadır/Çorba zenginlerin dostu, fakirlerin sevgilisidir/Kısacası istekle yenilmeye layıktır çorba.

AVANZADE MEHMED SÜLEYMAN 1871'de İstanbul'da doğdu. Beşiktaş Askeri Rüşdiyesi'ni ve Darülfünûn Tıp Fakültesi Eczacılık Bölümü'nü bitirdi. Haydarpaşa Askeri Tatbikat Mektebi'nde Fransızca ve fizik öğretmenliği yaptı. Bir süre Yıldız Hastanesi'nde çalıştı. Genç yaşlarından itibaren *İkdam*, *Sabah*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Tanin* gibi gazetelerde yazıları yayımlandı. II. Abdülhamid döneminde, eczacı yüzbaşı rütbesindeyken, bazı yayın faaliyetleri nedeniyle Kudüs'e sürgüne gönderildi; buradan Mısır'a geçti, 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla İstanbul'a döndü. Harbiye Nezareti'nde, Daire-i Sıhhiye-i Askeriye'de, "Tercüme ve İstatistik" kısmında çalıştı, 1912'de binbaşı rütbesiyle ecza müfettişi oldu. 1922 yılında İstanbul'da öldü. Dergi ve gazetelerde yazdığı yazıların yanında Fransızcadan birçok kitap çevirdi. Sağlık, kadın, beslenme, cinsellik, fal, sihir, Alman tarihi ve kültürü, Japonya, eczacılık, edebiyat gibi çok geniş bir konu yelpazesinde çok sayıda eser kaleme aldı.

RGK Yayınları, 2015 (1 baskı)

İletişim Yayınları 2971 • Ruhun Gıdası Kitaplar 8

ISBN-13: 978-975-05-3031-9

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

DIZI EDITÖRÜ Güzin Yalın

EDITÖR Kıvanç Koçak

KAPAK VE GENEL TASARIM Suat Aysu

KAPAKTAKI ÇİZİM 18. yüzyıldan bir aşçı

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Oben Üçke

BASKI Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AVANZADE MEHMED SÜLEYMAN

Aile Aşçısı

100 Türlü Sebze

100 Türlü Çorba

100 Türlü Yumurta

Pişirmek Usülleri

GÜNÜMÜZE UYARLANAN
SEÇİLMİŞ TARİFLERLE BİRLİKTE

Çevrimyazı: Hüsniye Koç

Sunuş: İrvin Cemil Schick

Tarifleri Uyarlayan: Özgün Ünver

iletişim

İçindekiler

SUNUŞ

İRVİN CEMİL SCHICK 7

Metin Yayına Hazırlanırken İzlenen Yol 27

Aile Aşçısı *100 Türlü Sebze Pişirmek Usulü* 29

Bir-İki Söz 31

Aile Aşçısı: 100 Türlü Sebze Yemekleri 35

Aile Aşçısı *100 Türlü Çorba Pişirmek Usulü* 51

Derun-ı Kitapta Müstamel Bazı İstıhalat 53

Aile Aşçısı *100 Türlü Yumurta Pişirmek Usulü* 77

Bir-İki Söz 79

Günümüze Uyarlanmış Tarifler 99

**TARİFLERİN GÜNÜMÜZE UYARLANMA YÖNTEMİ
ÜZERİNE BİRKAÇ SÖZ**

ÖZGÜN ÜNVER 101

Sebzeler 109

Çorbalar 125

Yumurtalar 135

SUNUŞ

İRİN CEMİL SCHICK

18. yüzyılda başlayıp 19. yüzyılda iyice yoğunlaşan ve 20. yüzyılın ilk üç çeyreğine tamamen egemen olan “akademik disiplinlerin ayrışması” süreci, son yıllarda biraz gerilemeye başladı. Bir zamanlar aşılmaz gibi görülen disiplinlerarası duvarlar artık delik deşik, bir disiplinden çıkan başka bir disiplinde çalışınca eskisi kadar tepki görmüyor. Hatta disiplinlerarasılık bugün birçok akademisyene cazip geliyor, her yıl yeni yeni melez bilim dalları ortaya çıkıyor. Bu arada bilimlerin bilimliği de sorgulanabiliyor artık, önemli bir belagat ögesi barındırdıkları kabul ediliyor, dolayısıyla örneğin tarih ile edebiyat arasında eskiden olduğu kadar kesin bir ayırım varsayılmıyor.

Bu türden bir disiplinler ayrışması cumhuriyet Türkiye’sine de Batı’dan tevarüs etmiştir gerçi ama onun sadece belirli bir zümreyi etkisi altına aldığı söylemek mümkündür. İngilizlerin *Renaissance man* dedikleri, yani yüzyıllar öncesinde kaldıklarını ima ettikleri, birçok alanda bilgi ve beceri sahibi insanlara Osmanlıca tabiriyle *hezarfen* (“bin sanat”) denmeye 20. yüzyıl boyunca devam edilmiştir: Buhar makinesi imal eden tarikat şeyhi Edhem Efendi (1829-1904); hattat, ebrucu, ciltçi ve okçu imam Necmeddin Okyay (1883-1976); koro yönetmeni radyolog Nevzat Atlığ (d. 1925); ses sanatçısı ve bestekâr nisaiyeci Alâeddin Yavaşca (d. 1926); İslâmî kitap sanatları uzmanı eczacı Uğur Derman (d. 1935); sinema yönetmeni elektrik-elektronik mühendisi Nuri Bilge Ceylan (d. 1959)... Gerçekten de disiplinlerarası duvarlar Türkiye’de Batı’dakilerden çok daha geçirgen olmuştur her zaman. Güzel de bir terim vardır, hepsi için olmasa da bunlardan bazılarına “alaydan yetişme” derler.

Bu disiplinlerarası geçirgenliğin bir sonucu, Türkiye kültüründe ana akım/üniversite dışı bilgi üretiminin çok önemli bir yer tutmasıdır. Örneğin Reşad Ekrem Koçu (1905-1975) gerçi tarih okumuştur ama ürettiği kocaman külli-

yatı, 1933 Darülfünûn tasfiyesi akabinde üniversiteyi terk ettikten sonra yazmıştır; üniversitede kalsaydı, büyük ihtimalle bunları yazamayacaktı. İbnü-lemin Mahmud Kemal İnal (1870-1957) Mülkiye’de ve Hukuk Mektebi’nde bir süre geçirmekle birlikte yüksek tahsilini tamamlamamıştır, üstelik yazdıklarının üniversitede okuduklarıyla zaten ilgisi yoktur; öte yandan bıraktığı eserler olmasaydı, son dönem Osmanlı musikisi, şiiri ve hat sanatı hakkındaki bilgimizin ne kadar daha fakir olacağını kestirmek zor değildir.

Eczacı Binbaşı Avanzade Mehmed Süleyman işte böyle bir “hezarfen”dir. Formel bir eğitim görmüştür gerçi ama yüzü aşkın eseri arasında, mesleği eczacılıkla ilgili olanlar çoğunlukta değildir. Birçok çevirisinin yanı sıra çocuk edebiyatı, kadın sorunu, cinsellik ve marazları ile diğer tıbbi konular, açıcılık, rüya tabiri, falcılık, İngiliz, Japon ve Alman toplumları ve kültürleri gibi gerek eğitimiyle, gerek birbirleriyle ilgisiz kitapları, birçoğu hacim bakımından küçük de olsa, bilime ve bilgiye bugün alışık olduğumuzdan çok farklı bir bakış akla getirmektedir. Dolayısıyla örneğin Koçu’nun *İstanbul Ansiklopedisi* (1944-1951, 1958-1971) gibi Avanzade’nin bu çok yönlü külliyyatı da epistemolojisi açısından ele alınmayı hak etmektedir.

İşe yazarımızın hayat hikâyesini kısaca gözden geçirmekle başlayalım.¹ Mehmed Süleyman Bey, 1871 (H. 1287) yılında İstanbul’da, Beşiktaş ilçesinin Abbas Ağa mahallesinde doğmuştur. Babası, Karahisar eşrafından Avanzade Süleyman Bey idi. Önce Beşiktaş Askerî Rüşdiyesi’nde, sonra da Darülfünûn Tıp Fakültesi Eczacılık Bölümü’nde okudu.² Henüz fakültede öğrenciyken *Musavver Terakki* ve *Malûmat* gibi bazı dergi ve gazetelerde “fennî ve sıhhi mevzular” üzerine makaleleri yayımlandı. Mezun olduktan sonra Hay-

1 Buradaki bilgiler, başta oğlu Halit Avan’ın yazdığı özgeçmiş (“Avanzade Mehmet Süleyman”, *Aylık Ansiklopedi*, (der.) Server İskit, c. 4, [y.y., 1947-1948, İstanbul] s. 1388) olmak üzere çeşitli kaynaklara dayanmaktadır. Ayrıca bkz. “Mehmed Süleyman (Avanzade)”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, c. 6, Dergâh Yayınları, 1986, s. 218-219; Bnb. Elhac Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi (Mir’at-ı Mekteb-i Tıbbiye)*, (haz.) Aykut Kazancıgil, c. 2, Özel Yayınlar, 1991, s. 53-54; Halil Bingöl, “Kitabiyyat Vadisinde Unutulan bir Halk Yazarımız: Ecz. Bnb. Avanzade Mehmed Süleyman”, *Tarih ve Toplum*, sayı 100 (1992), s. 60-62; “Mehmet Süleyman (Avanzade)”, *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, c. 2, YKY, 2001, s. 558; T. Numan, “Mehmed Süleyman”, *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı-Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*, c. 6, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005, s. 278-279; “Mehmet Süleyman (Avanzade)”, *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*, c. 6, Elvan Yayınları, 2006, s. 2450; Mert Sandalci, “Türk Eczacılık Tarihi: Avanzade Mehmed Süleyman Bey”, *Eczacı*, Temmuz 2011, s. 50-52.

2 Halit Avan, babasının Tıp Fakültesi’nin Eczacılık Bölümü’nden 1889’da mezun olduğunu belirtiyor (“Avanzade Mehmet Süleyman”, c. 4, s. 1388); Rıza Tahsin ise “Haydarpaşa’da tatbikat mektebinin 1306/1890’da neş’et [ve 1]309/1893’de Mekteb-i Tıbbiye-i Şahâne bilimtihan diploma almış” olduğunu söylüyor (*Tıp Fakültesi Tarihçesi*, c. 2, s. 53). Verilen miladi karşılıklara bakılırsa, eseri yayıma hazırlayan bu tarihleri rumi olarak yorumlamış; öte yandan eğer hicri iseler, H. 1306 tarihi M. 1888-1889’a ve H. 1309 tarihi M. 1891-1892’ye tekabül eder. Bingöl, bilgiyi nereden aldığını belirtmeden “1890’da Beşiktaş Askerî Rüştiyesi’ni bitirdi”ğini belirtmiş (“Kitabiyyat Vadisinde Unutulan bir Halk Yazarımız”, s. 61); ancak rüşdiye ortaokul seviyesinde olduğuna göre, mezun olduğunda on dokuz yaşında olması pek de akla yakın görünmüyor.

darpaşa Askerî Tatbikat Mektebi'ne Fransızca ve fizik derslerine muallim muavini tayin edildi, bir süre de Yıldız Hastahanesi'nde çalıştı. İstanbul basınına düzenli katkılarda bulunmaya başladı; *İkdam*, *Sabah*, *Tercüman-ı Hakikat*, *Tanin* gibi tanınmış gazetelerde makaleleri ve tefrikaları çıktı.

Gazete ve dergi yazarlığıyla yetinemeyen Mehmed Süleyman Bey, aynı yıllarda muhtelif konularda gerek telif, gerek tercüme kitaplar da yayımlanmaya başladı. Henüz güvenilir ve eksiksiz bir Avanzade kaynakçası yayımlanmadığından³ ilk eserinin ne zaman çıktığını kesin olarak saptamak mümkün değilse de, şimdilik eldeki kataloglara dayanarak ilk kitabının H. 1309/M. 1891-1892 yılında, yani 20-21 yaşlarındayken basıldığını (fazla iddialı olmamak şartıyla) önerebiliriz. Yazarın oğlu Halit Avan,⁴ babası hakkında şu tespiti yapmaktadır:

Yaşadığı devrin bâtil itikatlar ve köhne gelenekler içinde hapsolan sağlık ve sıhhat hakkındaki yanlış telâkkilerine karşı onun bu alandaki yayınlarının müsbet rolü pek açıktır. Denebilir ki o, Ahmet Mithat Efendi'nin açtığı halk muharrirliği çığırında çok faal bir unsur olmuştur. Zamanının en yüksek ilim müessesesinde avrupai mânada müsbet bilgiler tahsil etmiş olması, hazırladığı fennî neşriyatın sıhhatini ve esaslılığını belirtebilir. [...] Halka faydalı olmak ve her alanda onu yükseltmek ve muasır müsbet bilginin verimleriyle onu aydınlatmak gibi büyük bir ideal taşıyan Avanzade Mehmet Süleyman, bu idealini geniş bir okuyucu kitlesi üzerinde tatbik etmeye muvaffak olan bahtiyar yazarlarımızdan biridir.⁵

Eh, rüya tabiri, falcılık, büyücülük, ilm-i kıyafet (*physiognomy*), ayna ile geleceği haber vermek gibi konularda da kitapları olan bir yazardan söz edildiği düşünüldüğünde, Avanzade'nin müspet bilimlere sadakatini belki biraz

3 Halit Avan, "irili ufaklı iki yüz küsur kitap neşretmiştir" diyor ("Avanzade Mehmet Süleyman", c. 4, s. 1388) ki, bunun mübalağa olduğunu tahmin ediyorum. Öte yandan kitaplarına gazete ve dergi makaleleri de eklenecek olursa sayının epey kabarık olacağına şüphe yoktur. Bugüne kadar birkaç kaynakça denemesi yayımlandı: Bingöl, 132 farklı başlık/baskı tespit etmiş ("Kitabiyat Vadi-sinde Unutulan bir Halk Yazarımız", s. 63). Eshabil Bozkurt, tespit ettiği kitapları telif yahut tercüme olarak sınıflandırmış, ancak kendisinin de belirttiği gibi bazı eserlerin hangi sınıfa girmesi gerektiği belli olmadığı gibi, "tercüme" olan eserler de sıklıkla Avanzade'nin türlü müdahalelerine tâbi kaldığından çeviriden ziyade uyarılma sayılmalıdır ("Meşrutiyet Dönemi'nde Çok Kimlikli bir Mütercim: Avan-Zâde Mehmed Süleyman", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 37, no. 2 [2013], s. 53-57).

4 Bu yazıyı yazarken güzel bir tevafuk eseri olarak Halit Avan'ın, Uğur Derman hocamın 1949-1950 yıllarında Haydarpaşa Lisesi'nde Tabiiye (Tabiat Bilgisi) öğretmeni olduğunu öğrendim. Eşi Makbule Hanım da orada hocaymış. Bu sayede Avanzade Mehmed Süleyman Bey'in mezarının yerini de öğrenmiş oldum, çünkü bütün aile Karacaahmet Mezarlığı'nda, caminin hemen yanı başındaki 8 numaralı adada, Halit Bey'in öğrencilerinin yaptırdığı aile kabristanında medfun. Malesef Avanzade'nin asıl taşı, belki de Latin harfli aile kabristanı yapıldığı sırada, yok olmuş.

5 Avan, "Avanzade Mehmet Süleyman", c. 4, s. 1388.

abartan bir medhiyedir bu ama böyle kalıpdışı bir yazarın ilginçliğinin temelinde yatan da bizatihi bu çelişki değil midir zaten?

Daha önemlisi, Avan'ın yaptığı Ahmed Midhat Efendi benzetmesidir ki, bu sahiden yerindedir. Gerçi geçmiş devirlerde de çok eser sahibi yazarlar elbette vardı (örneğin 15. yüzyıl âlimlerinden Mısırlı Celâleddin Süyûtî'nin neredeyse yedi yüz kitap ve risalesi olduğu tahmin edilmektedir) ama elyazması kitapların nadir ve pahalı olduğu çağlarda böyle yazarların etkisi kaçınılmaz olarak sınırlı kalırdı. Oysa iki yüzden fazla eseri basılmış, *Tercüman-ı Hakikat* adlı gündelik gazetesi ölümüne kadar tam yirmi beş yıl yayımlanmaya devam eden Ahmed Midhat Efendi, Türk edebiyatının ilk "popüler" yazarı ve döneminin en önemli matbuat girişimcisiydi. "Halk muharrirliği" tabirine gerçekten layık biriydi o. Avanzade onun kadar başarılı olamamıştır belki ama onun izinden yürüdüğü şüphesiz doğru bir tespittir.⁶

Avanzade Mehmed Süleyman Bey ile Ahmed Midhat Efendi arasındaki diğer bir benzerlik de kadın konusuna duydukları ilgidir. Üstelik Beyhan Kanter'in belirttiği gibi Avanzade'nin kadın hakları savunuculuğu da, tıpkı Ahmed Midhat'ınki gibi oldukça ılımlıydı:

Osmanlı Türk kadınının Batılılaşmaya meylederek dini bilincini ve geleneksel kadın kimliğini yitirmesi endişesiyle yazılarını kaleme alan Avanzade Mehmet Süleyman için esas olan dinin ya da geleneğin öngördüğü kadın kimliğidir. Yazar, genel olarak Osmanlı Türk kadınlarının sosyal ve siyasi konularının pek çok hakkı barındırdığı görüşündedir. Bu bağlamda Avanzade Mehmet Süleyman, toplumsal cinsiyet algısı karşısında kendilerini ifade etmek isteyen kadınların davranış biçimlerinin toplumu ahlâki bir zaafa uğratacağı en dişesiyle kadın anlayışının değişmesini eleştirirken özellikle "İslam kadını" üzerinde durur.⁷

Şemseddin Sâmî Bey ve Fatma Aliye Hanım gibi Ahmed Midhat Efendi ve Avanzade Mehmed Süleyman Bey de kadın haklarında devrim aramıyorlardı. Onların gayesi daha ziyade kadınların hayat seviyesinin yükseltilmesi yoluyla, annelik rolleri nedeniyle birincil yetiştiricileri oldukları gelecek nesil-

6 Bozkurt, Avanzade hakkında birkaç defa "Sebepsiz veya amaçsız bir tercümesi yoktur. En büyük amacı, vatanına, vatandaşlarına ve meslekdaşlarına hizmet etmektir" gibisinden sitayışkâr sözler sarf etmekte (örneğin "Meşrutiyet Dönemi'nde Çok Kimlikli bir Mütercim", s. 61), bu suretle de yazarın Ahmet Midhat Efendi gibi bir girişimci ve işadama değil, sadece ve sadece vatansever bir idealist olduğunu ima etmektedir. Ancak böyle bir sonuca yalnızca Avanzade'nin yazdıklarından hareketle varmanın mümkün olmadığı aşikârdır: Yazarın iç dünyasını, gerçek duygu ve düşüncelerini biz nereden bilebiliriz ki? Biraz daha nesnel ve bilimsel bir yaklaşım, bu sözlerin gerçeği yansıtmasalar da, yansıtmasalar da, en azından Avanzade'nin kendi hakkında başkalarında yaratmak istediği izlenime tekabül ettikleri sonucuna varırdı.

7 Beyhan Kanter, "Meşrutiyet Döneminde Kadın Hakları Savunuculuğunda Gelenekçi bir Yazar: Avanzade Mehmet Süleyman", *Erdem*, no. 63, 2012, s. 128.

lerin daha sağlıklı, daha eğitilmiş, daha medeni olmasını sağlamaktı. Gerek kadın sorununa dair, gerek kadınlara hitap eden kitap ve makalelerin sayıca zirveye ulaştığı bu dönemin kadın dergilerinin en uzun ömürlüsü olan *Hanımlara Mahsus Gazete*'nin mesul müdürlüğünü de bir süre üstlenen Avanzade, bu konulardaki çok sayıda yayımıyla “feminist” matbuat kapitalizmi kervanına katılmıştır.⁸

20. yüzyılın ilk yıllarında o zamanki rütbesiyle Ecz. Yzb. Mehmed Süleyman Bey'in bazı başka yayın faaliyetleri nedeniyle II. Abdülhamid yönetimi tarafından Kudüs'e sürüldüğünü, birkaç yıl kaldıktan sonra Mısır'a geçmeyi başararak orada bir süre eczacılık yaptığını, 1908'de ise II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a döndüğünü biliyoruz. Ancak kaynaklar ayrıntılarda birbirlerinden ve tarihî gerçeklerden uzaklaşabiliyorlar.

Avan, Mehmed Süleyman Bey'in “1902 (H. 1319) sonlarına doğru *Terakki* adında bir gazeteyi idare ettiği sırada başlayan Rus-Japon Harbi” konusunda yayın yaptığını ve “Rus-Japon Harbi hakkındaki yazıların [...] Rus sefarethanesi üzerine fena tesir yapması” üzerine “istibdat idaresinin kurbanı olarak Kudüs'e nefyedilmiş ve orada altı yıl kalmış” olduğunu söylüyor.⁹ Gel gör ki, 1902 sonları H. 1320'ye tekabül ettiğine göre 1902 başları/H. 1319 sonları söz konusu olmalıdır; o tarihte ise *Terakki* adında bir gazete yayımlanmıyordu,¹⁰ dolayısıyla bu olsa olsa haftalık *Musavver Terakki* dergisi olmalıdır.¹¹ Üstelik Rus-Japon Savaşı 8 Şubat 1904'te başlamıştır, dolayısıyla ya Avan'ın verdiği tarih tümünden yanlıştır ya da Mehmed Süleyman Bey'in sürgün edilmesinin Rus-Japon Savaşıyla hiçbir ilgisi yoktur. Son olarak da Avan, babasının “1907 (H. 1323) [yılında] bir yolunu bularak Mısır'a kaç”tığını belirtiyor ama H. 1323'ün tekabül ettiği sene 1905-1906'dır; belki rumi 1323 demek istemiştir, ama öyle olsa bile Kudüs'te altı yıl kalmış olması mümkün değildir. Kısacası bu makalede tarihler gerçek bir çorba olmuştur.

Bunlar bir yana, Avan'a bakılırsa, gazetenin (yahut derginin) adı da, 1904'te artık muhalefeti iyice ayyuka çıkmış olan –o zamanki adıyla– Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti'ni çağrıştırdığından hükümetin hoşuna gitmiyordu. Bu, elbette mümkündür ama *Musavver Terakki*'nin 1897'den beri faaliyette olduğunu ve padişaha bağlılığını her fırsatta ifade ettiğini de göz önünde bulundurmak yerinde olur.

8 Bkz. Irvin Cemil Schick, “İkinci Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Matbuat Kapitalizmi, Cinsiyet ve Cinsellik”, *Bedeni, Toplumu, Kâinatı Yazmak: İslâm, Cinsiyet ve Kültür Üzerine* içinde, haz. ve çev. Pelin Tünaydın, İletişim Yayınları, 2011, s. 215-269.

9 Avan, “Avanzade Mehmet Süleyman”, c. 4, s. 1388.

10 M. Orhan Bayrak, *Türkiye'de Gazeteler ve Dergiler Sözlüğü, 1831-1993*, Küll Yayınları, 1994, s. 139.

11 Maalesef kütüphanelerde derginin o sayılarına erişemediğim için kontrol edemedim.

Avanzade'den bahisle “elyevm Eczacı Müfettişliği ile beraber *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye*'nin muharriri ol”duğunu belirterek çağdaşı olduğunu gösteren Rıza Tahsin, “1319/1903 nihayetinde Kudüs-[i] Şerif 'e nefyolunarak beş sene kaldıktan sonra Mısır'a firar et”tiğini söylüyor.¹² Burada yine takvim sorunu görüyoruz: H. 1319 sonu, Mart 1902'ye, R. 1319 sonu ise Şubat 1904'e tekabül ediyor, yani ne biri tutuyor, ne öteki. Tahminen miladi yılları, eseri Latin harflerine çevirerek yayına hazırlamış olan kişi eklemiştir, dolayısıyla hata herhalde onundur. Her halükârda Kudüs'te beş yıl kalmış olması, Avan'ın iddia ettiği gibi altı yıl kalmış olmasından daha akla yakın görünüyor.

Bingöl, “Rusya ile arası açık olan Japonya'yi över mahiyette yazılarının çıkması” üzerine Avanzade'nin 1903'te Kudüs'e sürüldüğünü belirtiyor,¹³ ki burada savaştan söz edilmediğine göre bu gayet mümkündür; nitekim Japonya ile Rusya arasındaki ilişkiler, emperyalizm rekabeti nedeniyle 1860'tan itibaren kademe kademe bozulmuştur. Keza *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi* “1902 yılında *Musavver Terakki* dergisinin yayınları Rusya'nın tepkisini çektiğinden 1903'te Kudüs'e sürgün edildi” demiş.¹⁴ Orada da sorun yok.

Öte yandan *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, “1902 sonlarına doğru *Terakki* gazetesinde Rus-Japon harbi üzerine yazı yazmaya başladı” diyor,¹⁵ ki bu ya Avanzade'nin savaş başlamadan bir buçuk yıl kadar önce savaş hakkında yazı yazabilecek kadar mahir bir münecim olduğunu düşündürüyor ya da *Ansiklopedi*'yi hazırlayanların dikkatsiz ve özensiz çalıştığını. Aynı şekilde *Tanzimat'tan Bugüne Edebiyatçıları Ansiklopedisi* de “1902 sonlarına doğru yönetmeye başladığı *Musavver Terakki* dergisinin Rus-Japon savaşıyla ilgili olarak yaptığı yayımı Rusya'nın tepkisini çektiğinden 1903'te Kudüs'e sürgün edildi” demiş,¹⁶ ki burada hem Avan'ın “1902 (H. 1319) sonlarına doğru *Terakki* adında bir gazeteyi idare ettiği sırada” sözü, o tarihte dergiyi “yönetmeye başladığı” şeklinde saptırılmış, hem de 1904'te çıkan bir savaş hakkında yazdıkları nedeniyle 1903'te sürgün edildiği iddia edilmiş oluyor. Bozkurt, “1902'de yönettiği *Musavver Terakki* dergisinin Rus-Japon savaşıyla ilgili yayımı Rusya'nın tepkisini çekince, 1903'te Kudüs'e sürülmüştür” diyerek kendinden evvel gelen hataları aynen tekrarlamış.¹⁷ *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi* de aynı şekilde “1902 sonlarına doğru *Musavver Te-*

12 Rıza Tahsin, *Tıp Fakültesi Tarihçesi*, c. 2, s. 53-54.

13 Bingöl, “Kitabiyat Vadisinde Unutulan bir Halk Yazarımız”, s. 61.

14 TEKAA, “Mehmet Süleyman (Avanzade)”, c. 6, s. 2450.

15 TDEA, “Mehmed Süleyman (Avanzade)”, c. 6, s. 218.

16 TBEA, “Mehmet Süleyman (Avanzade)”, c. 2, s. 558.

17 Bozkurt, “Meşrutiyet Dönemi'nde Çok Kimlikli bir Mütercim”, 52.

rakki gazetesinde Rus-Japon savaşı üzerine yazdığı yazılar”dan söz etmiş.¹⁸ İkincil kaynaklar kullanılırken özen gösterilmeyince, hatalar tekrarlarana tekrarlarana gerçekleri ikame etmeye başlar, burada olduğu gibi.

Peki, bunları bırakalım bir kenara. II. Meşrutiyet’in ilanı üzerine 1908’de İstanbul’a dönen Mehmed Süleyman Bey, Harbiye Nezareti’nde, Daire-i Sıhhiye-i Askeriye’de önce Tercüme ve İstatistik Kısmı’nda çalıştı. 1912’de ise binbaşı rütbesiyle ecza müfettişi oldu, aynı zamanda *Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye* dergisini yönetti. 1922 (H. 1338) yılında genç yaşta (51 yaşında) vefat ettiğinde Karacaahmet Kabristanı’na defnedildi.

Yukarıda Koçu’nun ve Avanzade’nin eserlerini epistemoloji açısından ele almaktan söz etmiştim. Şimdi bununla ne kastettiğimi açıklamaya çalışayım. Epistemoloji yahut bilgi kuramı, bilginin ne olduğunu, nasıl elde edildiğini, sınırlarını, gerçekliğinin nasıl tanıtıldığını, bilgi ile inanç arasındaki farkları irdeler. Biz şöyle bir önermeyle yola çıkalım: Bilgi, bir şeyi uygun bir soyutlama düzeyinde temsil etmekten ibarettir. Örneğin bir kaya parçasının katı bir cisim olduğunu “biliyorum” ama atomaltı boyutlara inildiğinde kayanın çoğunun boşluk olduğu görülür. Öyleyse sahip olduğum “bilgi” sadece kaya parçasını belirli bir soyutlama düzeyinde katı bir cisim olarak temsil etmemden ibarettir aslında. Üstelik temsil etme edimi, sınıflandırma (taksonomi) ile yakından ilintilidir, çünkü burada kullanıldıkları şekliyle “katı/boşluk” terimlerinin anlamı mutlak değildir, bu ikilik bir sınıflandırmadır sadece. Kısacası epistemoloji ile taksonomi arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Daha doğrusu epistemoloji, taksonomiye belirler, bu nedenle de her taksonomi belirli bir epistemolojiyi imâ eder.

Geçmiş devirlerde bazı filozoflar –örneğin René Descartes (1596-1650), John Wilkins (1614-1672), Gottfried Leibniz (1646-1716)– evrensel bir dil (ve dolayısıyla sınıflandırma sistemi) üretmenin mümkün olduğunu iddia etmişlerdi. Ancak Emile Durkheim (1858-1917), önce Marcel Mauss (1872-1950) ile birlikte yayımladığı *De quelques formes primitives de classification* [Bazı ilkel sınıflandırma biçimlerine dair] (1903) adlı eserinde, sonra da *Les Formes élémentaires de la vie religieuse* (1912)¹⁹ adlı ünlü çalışmasında dünyayı kavramsallaştırma ve temsil etme biçimimizin büyük ölçüde toplum tarafından belirlendiğini, yani kültüre bağlı olduğunu göstermiştir. Dolayısıyla Michel Foucault’nun (1926-1984) *Les Mots et les choses* (1966)²⁰ adlı eserinde mantıksal sonucuna götürdüğü felsefi süreci başlatanın Durkheim olduğu söylenebilir. Foucault’nun kitabında Jorge Luis Borges’in (1899-1986) John

18 *TDOE-TDEA*, “Mehmed Süleyman”, c. 6, s. 279.

19 *Dinsel Yaşamın İlk Biçimleri*, çev. Özer Ozankaya, Cem Yayınevi, 3. baskı, 2020 – e.n.

20 *Kelimeler ve Şeyler*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Imge, 6. baskı, 2017 – e.n.

Wilkins'i eleştirdiği (yahut makaraya aldığı) bir denemesinden söz etmesi asla tesadüf değildir. *El idioma analítico de John Wilkins* [John Wilkins'in analitik dili] (1942) başlıklı bu eserinde Borges, "Emporio celestial de conocimientos benévolos [Hayırlı bilgiler semavi mağazası] başlıklı bir Çin ansiklopedisi" diye atıfta bulunduğu (ama anlaşılın kendi muhayyilesinin ürünü olan) bir eserde hayvanların şöyle sınıflandırıldığını yazıyor:

- a. İmparatora ait olanlar
- b. Mumyalanmış olanlar
- c. Eğitilmiş olanlar
- d. Süt domuzları
- e. Deniz kızları
- f. Efsanevî olanlar
- g. Sokak köpekleri
- h. Bu sınıflandırmaya dahil olanlar
- i. Çıldırılmış gibi devinenler
- j. Sayısız olanlar
- k. Deve kılından incecik bir fırçayla çizilmiş olanlar
- l. Ve saire
- m. Az önce vazoyu kırmış olanlar
- n. Uzaktan sineğe benzeyenler²¹

Bu listeyi okurken "Böyle sınıflandırma olmaz yahu!" diye tepki gösterebiliriz ama kendi sınıflandırma sistemlerimizin bundan daha doğru (yahut daha meşru) olduğunu nasıl (yahut neye dayanarak) iddia edebiliriz?

Örnek olarak Reşad Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'ne bakalım. Adından anlaşılacağı üzere bu bitmemiş şaheserin İstanbul hakkındaki bütün "önemli" bilgilerin topluca sunulacağı bir yer olması amaçlanıyordu. Ve her ansiklopedide olduğu gibi burada da maddeler bir sınıflandırma teşkil ediyorlar, yani konuya ilişkin sonsuz miktardaki bilginin mahdut sayıda kategoriye indirgenmesi suretiyle aktarılmasının vasıtası oluyorlar. Diğer bir ifadeyle karmaşık İstanbul gerçeğinin belirli bir soyutlama düzeyinde, belirli bir sınıflama suretiyle temsil edilmesidir *İstanbul Ansiklopedisi*. Eserde şehrin doğal yapısı, mahalleleri, sokakları, camileri, türbeleri, hammamları, çeşmeleri, tekkeleri, bilim, sanat yahut siyaset alanında isim yapmış simaları gibi konularda maddeler olması elbette beklenir ancak onla-

21 Bu deneme ilk defa Arjantin'de çıkan *La Nación* gazetesinin 8 Şubat 1942 sayısında yayımlanmış, daha sonra da yazarın *Otras inquisiciones (1937-1952)* (Sur, 1952), başlıklı kitabında yer almıştır. [Öteki Soruşturmalar, çev. Türker Armaner - Peral Bayaz Charum, İletişim Yayınları, 2. baskı, 2019 - e.n.]

rın yanı sıra umumhaneler, meczuplar, hovardalar, kabadayılar, kumarbazlar, dilenciler, çapkınlar, köçekler ile bilimum ehl-i keyf ve esnaf da *Ansiklopedi*'de yer alıyor. Üstelik madde seçimi ve sıralaması da çok ilginç. Örneğin "A" harfi altında "Açık Saçık Gezme Yasağı (Kadınlara)",²² "D" harfi altında "Denize Uçan Otomobiller,"²³ "E" harfi altında "Erkeklerde Sefihane Kıyafet Yasağı"²⁴ maddeleri yer alıyor. Burada sergilenen bilgi algısı gerçekten düşünmeye değer.

Örneğin günümüzde hazırlanan olağan bir ansiklopedide herhalde "Trafik" maddesi olur, onun içine "Trafik kazaları" gibi bir alt madde, onun içine de "Arabaların denize uçtuğu trafik kazaları" gibi bir alt-alt madde konurdu. Konuyu arayan birinin "Denize uçan" ile başlayan maddeyi bulmak için "D" harfine gitmesi pek de akla gelmezdi. Keza, "Kıyafet yasakları" belki "K" harfindeki "Kıyafet" maddesinin altında yer alır, bu yasaklar da alt-alt maddelerde "kadın" ve "erkek" olmak üzere ikiye ayrılırdı alışılmış cinsten bir ansiklopedide. Kadınlara dayatılan kıyafet yasaklarını okumak için birinin "Açık saçık" ile başlayan bir maddeyi bulmak üzere "A" harfine gitmesi, erkeklere dayatılan kıyafet yasaklarını okumak için ise "Erkeklerde sefihane" ile başlayan bir maddeyi bulmak üzere "E" harfine (neden "S" değil?) başvurması nasıl bir bilgi düzeni/kurgusu gerektirir acaba?

Keza "E" harfi altında "Eskici (Erhan)" başlıklı madde şöyle başlıyor: "1945 ile 1946 yılları arasında 14-15 yaşlarında gazete satıcısı pırpırı bir çocuk. 1946 yazında Reşad Ekrem Koçu'nun aziz dostu heykeltraş Râtib Âşir Acudoğu ile birlikte Kumkapu'da bir meyhânede unuttuğu büyükçe bir paketi, ertesi günü Ankara Caddesinde 50 numaralı binânın alt katındaki İstanbul Ansiklopedisi bürosuna getirmek ferâset ve nezâketini göstermiştir. Unutulan paketin içinde *İstanbul Ansiklopedisi*'nin 'R' harfi orijinal dosyaları bulunuyordu."²⁵ Yani Koçu'nun meyhânedeki unuttuğu dosyaları kendisine getiren çocuk, *İstanbul Ansiklopedisi*'nde bir madde ile hatırlanmış, mükâfatlandırılmıştır.

Bu madde gerçekten de çok ilginçtir, çünkü Erhan Eskici ismindeki çocuk, İstanbul'da ne idüğü belirsiz herhangi biriyken, *İstanbul Ansiklopedisi*'nin bazı maddelerini yok olmaktan kurtardığı için *Ansiklopedi*'ye girmiştir. O halde burada İstanbul şehri açısından önemli olmanın ölçütünün, İstanbul şehri açısından önemli olanları içeren *İstanbul Ansiklopedisi* için önemli olmak üzerine temellendirilmesi gibi kendi kendini imleyen bir du-

22 *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 1, Koçu Yayınları, 1958, s. 202-204.

23 *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 8, Koçu Yayınları, 1966, s. 4436-4437.

24 *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 10, Koçu Yayınları, 1971, s. 5193-5194.

25 *İstanbul Ansiklopedisi*, c. 10, Koçu Yayınları, 1971, s. 5282.

rum söz konusudur. Yani çocuk, *İstanbul Ansiklopedisi* için önemli olduğundan, İstanbul için önemli olduğundan *İstanbul Ansiklopedisi* için önemlidir! Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'ni ne kadar ciddiye aldığı göz önünde bulundurulduğunda,²⁶ bunun anlık bir laubalilikten ibaret olmadığı anlaşılır. Yani bu maddenin de nasıl bir bilgi anlayışının belirtisi olduğunu düşünmek gerekmektedir.

Konumuz Reşad Ekrem Koçu olmadığından, epistemoloji açısından en az onun kadar ilginç olan Avanzade Mehmed Süleyman Bey'e dönelim isterse-
niz. Kitaplarını –hiç olmazsa kurgusal olmama iddiasında olanları, katalog-
lardan²⁷ hareketle tespit edebildiklerimi– konularına göre sıralayayım:

- Almanya ve Almanlar:²⁸ *Alman Askeri ve Almanya'da Hayat-ı Asker; Alman Durûb-i Emsâli; Alman Kadınları; Alman Letâifi; Alman Muharripleri; Alman Tarihi; Alman Terbiyesi; Alman Usûlü Âile Eczanesi; Almanlar Gibi Kuvvetli ve Uzun Boylu Nasıl Olmalı; Alman Usûlü Ticaret ve Servet Usûlleri; Alman Usûlü Tütün İçmek; Alman Usûliyle Çocuk Yetiştirmek; Almanya Devleti; Almanya Tarihi.*
- Batıni konular: *Eski İnsanlar ve Keşf-i İstikbâl; İlm-i Serair; İzdivacta Büyüculük; Muabbir yahud Yeni ve Mükemmel Tabir-nâme; Musavver ve Mükemmel İlm-i Sima: Ahlâk ve Tabayi-i Beşerin Simadan Keşfi; Tılsım, Sihir, Büyü; Ulûm-i Hafiyeden: Ayna ile Keşf-i İstikbâl; Ulûm-i Hafiyeden: İlm-i Ahvâl-i Kadem; Ulûm-i Hafiyeden: İlm-i Kehânet, Kendi Kendine Sihirbazlık; Ulûm-i Hafiyeden: İlmü'l-Bedenin Esrâr ve Hafayasından Aza Sekrimesi; Ulûm-i Hafiyeden: Musavver ve Mükemmel Kıyafet-nâme; Ulûm-i Hafiyeden: Yıldız-nâme.*
- Beslenme: *Âile Aşçısı: 100 Türlü Çorba Pişirmek Usûlü; Âile Aşçısı: 100 Türlü Sebze Pişirmek Usûlü; Âile Aşçısı: 100 Türlü Yumurta Pişirmek Usûlü; Kuvvet Yemekleri ve Kuvvet İlaçları; Sıhhat Mutfağı; Sıhhat, Kuvvet ve Melahât Nokta-i Nazarından Ne Yemeli ve Nasıl Yaşamalı; Yemek Hıfz-ı Sıhhası.*

26 Örneğin bkz. Mehmet Ergün, "Bir Tutku Ürünü: İstanbul Ansiklopedisi", *Müteferrika*, no. 38, 2010, s. 3-54.

27 M. Seyfettin Özege, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, y.y., 1971-1979; Müjgân Cumbur, Dursun Kaya vd., *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu (Arap Harfli Türkçe Eserler): 1729-1928*, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı, 1990; Kudret Emiroğlu ve İlker Mustafa İşoğlu, *Eski Harfli Basma Türkçe Eserler Bibliyografyası*, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Başkanlığı, 2001.

28 Avanzade'nin Almanya'ya dair bu kadar çok kitabı neden kaleme aldığını bilmiyorum ama hepsi 1335 yılında çıkmış. Bunun hicri mi, rumi mi olduğu maalesef belli değil ve Özege dahil kataloglar basım tarihini her iki şekilde de yorumlamışlar. Eğer hicriyse, kitapların yayımlanması 1916-1917 yıllarına tekabül eder ki, Osmanlı devletinin Almanya ile ittifak halinde bulunduğu Birinci Dünya Savaşı dönemi bu. Kitapların hepsini şahsen göremediysem de, örneğin *Alman Kadınları*, "Osmanlı ve Alman muhâdeneti kütübhanesi: Aded 1" başlığını taşıyor.

- Cinsellik: *Adem-i İktidarın İlâcı*; *Bel Soğukluğu*; *Gençlerde İstimna bi'l-Yed*; *Gençlere Mahsûs Hastalıklardan: Ergenlik*; *Gençlere Sıhhî ve Tıbbî Gizli Nasihatler*; *Rehber-i Muamelât-ı Zevciyye*; *Yeni Mükemmel Son Rehber-i İzdivac*; *Yalnız Erkeklerle Mahsûs Adem-i İktidar*.
- Edebiyat: *Alman Durûb-i Emsâli*; *Alman Letâifi*; *Gizli Lisan*; *Letâif Cüzdanı*.
- Eğitim: *Alman Terbiyesi*; *Alman Usûliyle Çocuk Yetiştirmek*; *Musavver Fennî Eğlenceler*.
- Kadınlar: *Alman Kadınları*; *Gizli Tertibler*; *İngiliz Kadınları: İngiliz Kadınlarının Hal ve Şanlarından Hayat-ı Husûsiye ve Umûmiyelerinden Bâhis Bir Eserdir*; *Kadın Esrarı*; *Kadın Saçları*; *Kızlara ve Hanımlara Cimmastik*; *Kızları Nasıl Evlendirmeli*; *Mesâil-i Mühimme-i Hayatiyye ve Sıhhiyyeden: Kısır Kadınlar*; *Muharrir Kadınlar*; *Nevsâl-i Nisvan*.
- Sağlık ve eczacılık: *Alman Usûlü Âile Eczanesi*; *Eczacılara Mahsûs Muhtıra*; *Esrâr-ı Haml ve Tenâsül: Kız mı Oğlan mı?*; *Gözlerdeki Esrar ve Göz Hıfzı's-Sıhhası*; *İdrar Tahlili*; *İspanyol Nezlesi*; *Kadın Hastalıklarından Seyelân-ı Ebyâz*; *Kız mı Oğlan mı?*; *Kuvvet İlacları*; *Kuvvet Yemekleri ve Kuvvet İlacları*; *Meme Hıfzı's-Sıhhası*; *Mesâil-i Hafıyye-i Sıhhiyyeden: Kız mı, Oğlan mı?*; *Mide Hastalıkları*; *Muhafaza-i Sıhhat: Mekteb-i Asır, Rüşdiye Kısmı*; *Semirmek Usûlleri ve Zayıflamak Çareleri*; *Sıhhat Mutfağı*; *Sıhhat, Kuvvet ve Melahât Nokta-i Nazarından Ne Yemeli ve Nasıl Yaşamalı*; *Sinir Hastalıkları*; *Tifûs veya Lekeli Humma*; *Uyuz Hastalığı ve Kolayca Tedavi Çareleri*; *Kızlara ve Hanımlara Cimmastik*.
- Takvim ve yıllıklar: *Musavver Takvim-i Cihan*; *Musavver ve Mükemmel Yeni Osmanlı Takvimi*; *Musavver ve Mükemmel Yeni Takvim-i Maarif*; *Nevsâl-i Nisvan*; *Tertib-i Cedit Musavver Osmanlı Takvimi*.
- Bazı diğer konular: *Japonya: Ahval-i Hazıra ve Sûret-i Tekâmülü*; *Japonya ve Japonyalılar*; *Rehnümâ-yı İdare-i Beytiyyeden: Musavver Leke Risâlesi*; *Trablusgarb ve Devlet-i Âliye: İtalya Vakayi-i Harbiyesi...* Bunların yanında çok sayıda telif ve tercüme edebî eserler de var.

Yukarıdaki listeye bakınca, akla biraz da Jorge Luis Borges'in "Çin Ansiklopedisi" veyahut Reşad Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi* gelmiyor mu? Örneğin *Mesâil-i Hafıyye-i Sıhhiyyeden: Kız mı, Oğlan mı?* ile *Ulûm-i Hafıyyeden: Ayna ile Keşf-i İstikbâl* başlıklarının benzerliği, birinin tıp, diğerrinin ise falcılık hakkında olduğu gerçeğini örtetek ilginç bir bilgi/bilim anlayışı sergilemiyor mu? Yemek türlerinin "sebze", "çorba" ve "yumurta" olmak üzere üç grupta (belki devamı da gelecekti) toplanması acaba nasıl bir taksonomi varsaymaktadır? Aynı yazarın hem *Âile Aşçısı: 100 Türlü Yumurta Pişirmek Usûlü*, hem *Alman Usûlü Ticaret ve Servet Usûlleri*, hem de *Meme*

Hıfzı's-Sıhhası başlıklı kitaplar yazmış olmasını nasıl yorumlamak gerekir? *Âile Aşçısı: 100 Türlü Çorba Pişirmek Usûlü* kitabındaki tariflerle *Sıhhat Mutfağı* yahut *Sıhhat, Kuvvet ve Melahât Nokta-i Nazarından Ne Yemeli ve Nasıl Yaşamalı* kitaplarındaki tavsiyeler acaba birbirleriyle tutarlı mıdır, tutarlı olmaları gerekir mi?

İlk üç soruyu bir kenara bırakırsak, dördüncü sorunun cevabını *Âile Aşçısı: 100 Türlü Sebze Pişirmek Usûlü* kitabına Avanzade'nin yazdığı önsözde buluyoruz:

Fenn-i tabahat yani yemek pişirmek bir sanattır. [...] Bahusus fennî ve sıhî yemekler nelerdir, bunlar ne suretle tabh ve ihzar edilir? Bir sebzededen kaç türlü yemek pişirilebilir? Hasta yemekleri nelerdir ve nasıl ihzar edilir? Kuvvet verici ve besleyici yemekler hangileridir? Mevsime göre idareye göre bir yemek nasıl yapılır? Kırlarda, köylerde ve şehirlerde uzak yerlerde mükemmel, mukavvî ve muğaddî yemekler ne suretle tabh ve ihzar olunabilir? İhtiyar, çocuk, hasta yemekleri nelerdir? Hekimlerin mesela gayet mukavvî şeyleri yemeli gibi tavsiyelerine karşı aile reisi ve reiseleri ne yapmalıdırlar ve neleri bilmelidirler? [...] El-hasil bizde yeni, fennî ve sıhî ve idarî bir usul, fen-i tabahattan bahis bir eser yoktur. Vakıa bu zamana kadar müteaddid yemek kitapları neşr edilmişse de doğrusunu söylemek lazımdır ki bunların arasında alaturka alafranga usullerden bahis mükemmel ve mufassal bir eser yoktur. Fen-i tabahatta terakkiyat-ı zamaneyi de nazar-ı dikkate almak ve terakkiyat-ı medeniyeden bu fennin de hissedar olup olmadığını takip ve tetkik ederek yeni bir eser vücuda getirmek veya vücuda getirilmiş olan esere zamime olarak ilaveler neşr etmek lazımdır.

Yani yazarın amacı, “fennî ve sıhî” yemekleri tanıtmak, “kuvvet verici ve besleyici” yemeklerden, “ihtiyar, çocuk, hasta” yemeklerinden söz etmek, yemek pişirme sanatında “terakkiyât-ı zamâneyi” dikkate alarak çağdaş bir eser oluşturmaktır.

Öte yandan verilen yemek tariflerine bakıldığında “fennî ve sıhî”lik ölçütünün ne olduğunu anlamak biraz zor. Yahut, diyelim, bugünkü kafamızla bize biraz zor gelebilir, çünkü yemeklerin çoğuna yumurta, peynir, kırmızı et gibi kolesterolü yüksek malzemeler konuyor, bolca yağ ve tuz ekleniyor. Yani günümüzde sıhî beslenme peşinde olan birini çok da tatmin etmeyecek tarifler bunlar.

Olsun, bayağı güzel tarifler var yine de. Ve bunlar arasında buram buram Avrupa kokanlar da az değil. Nitekim *Âile Aşçısı: 100 Türlü Yumurta Pişirmek Usûlü* kitabının önsözünde, eserin çeviri olduğu belirtilmiştir. Burada ilginç olan, eserler çevrilirken yerli piyasaya uydurmak yoluna çok fazla gi-

dilmiş olmaması. Örneğin *Âile Aşçısı: 100 Türlü Çorba Pişirmek Usûlü* kitabında “Biz yemeyiz fakat Avrupa’da kurbağa eti ve çorbası gayet makbuldür. Onların olsun” cümleleri geçmekte, *Âile Aşçısı: 100 Türlü Yumurta Pişirmek Usûlü* kitabında ise “Biz Şarklılar kurbağa yemeyiz. Fakat Garplılar kurbağayı da yerler” denmektedir ama bunlar pek az istisnadan ikisidir. Üstelik bu dışlayıcı sözlere rağmen kurbağa pişirme tarifleri kitapta yine de yer almaktadır! Başka açılardan da metnin aslına sadık kaldığı anlaşılıyor. Oysa bazı başka çevirilerinde Avanzade’nin metne müdahale ettiğini biliyoruz. Örneğin Bozkurt, *Muhâfaza-i Sıhhat* başlıklı çeviri hakkında şöyle diyor:

Bu tercümede dikkat çekici noktalardan birisi, müterciminin ‘âdâtımıza ve usûlü ta’ayyüşümüze muvâfık olmayan yerlerini tayy ve bazı mertebe tevzîh ve ilave ile lisanımıza naklettim’ (s. 2) ifadesinin, eserin ilmî bir eser tercümesi olmasına rağmen çevirmenin erek kültüre ve erek okur kitlesine uygun olmayacağını düşündüğü yerleri tercüme etmeme, bazı yerleri açıklayarak nakletme ve de bazı ilaveler yapma gibi bir tercüme anlayışının olduğunu gösterir.²⁹

Başka bir ifadeyle söz konusu metin “yerli malı” okur kitlesine münasip olacak şekilde uyarlanmış; bu, düz bir çeviriden ziyade bir “aranjman” sayılmalıdır. Halbuki elinizdeki yemek kitabında alkollü içkiler (Madeira, Malaga, Porto şarapları, rom, bira) olsun, salyangoz gibi haram yahut en azından mekruh sayılan bir et olsun, Müslüman okurlara uygun gelmeyecek birtakım öğeler yer yer görülmektedir. Avanzade’nin verdiği tek ciddi tâviz, *Âile Aşçısı: 100 Türlü Yumurta Pişirmek Usûlü* kitabının önsözünde geçen şu cümlelerdir:

Bazı yemeklerin derununda rom denilen içkiyle şarap da vardır. Eser esasen mütercem olduğu gibi alafranga usulleri de göstermiş olmak için romu ve şarabı tayy ve ihraç etmedik. Sarf-ı malumat kabîlinden o türlü yemekleri de kayd ve derç ediyoruz. (Yüz Türlü Sebze Pişirmek Usulü) namındaki kitabımızda da beyan ve dermiyan etmiş olduğumuz üzere şarap bizim için haramdır. Bu sebeple arzu edenler ve dindar ve hulûk olanlar şarabı ve romu ilave etmezler. Bunların yerine sirke, şıra ve hardaliye ile şekersiz likörlerden birini vaz ve ikame etmek kabildir. Bu da mümkün olamazsa hiç konulmayabilir.

İşin ilginç tarafı, yukarıda söylenenin aksine *Âile Aşçısı: 100 Türlü Sebze Pişirmek Usûlü* kitabında şarabın Müslümanlara haram olduğuna dair herhangi bir beyan olmamasıdır. Sadece bazı tariflerde “şarap veya sirke” kullanılması gerektiği belirtilmekte, *Âile Aşçısı: 100 Türlü Çorba Pişirmek Usûlü*

29 Bozkurt, “Meşrutiyet Dönemi’nde Çok Kimlikli bir Mütercim”, s. 57.

kitabının bir yerinde de kısaca “Bizde şarap yerine sirke kullanılır” denmektedir. Aynı kitapta yer alan “Sümüklü Böcek Çorbası” başlığı altındaki tarifte ise “Zayıf ve nahif vücutlarla göğüs zafiyetinden müşteki ve muzdarip bulunanlar için bu çorba nâfidir” cümlesi sarf edilmekte, çorbanın haram olması şöyle dursun, faydalı olduğu öne sürülmektedir. O halde dizinin üçüncü kitabı olan *Âile Aşçısı: 100 Türlü Yumurta Pişirmek Usûlü*’nde yukarıdaki gibi bir ifadenin yer alması, yazarın veyahut yayıncının önceki kitaplara tepki olarak gelen bazı şikâyetlere maruz kaldığını, belki de resmî makamlarca ikaz edildiğini akla getiriyor.

20. yüzyıl başlarında yayımlanan bunca yemek kitabının Batı dillerinden tercüme edilmiş olması ilginçtir ve üzerinde durulmaya değer. Çünkü insanlar genellikle ağızlarının tadını değiştirmeye pek hevesli değildirler. Hem güzelim İstanbul mutfağı dururken neden dörder-beşer satırlık tariflere hap-solmuş bu basit yeni yemeklere rağbet etsinler? Bunun cevabı herhalde söz konusu dönemde Osmanlı toplumunun geçirmekte olduğu kimlik kriziyle ilintili olsa gerektir. Zira mutfak, toplulukların kimliğinin önemli bir ögesi-dir; örneğin başka bir bölgeye yahut yabancı bir ülkeye göç eden insanlar genellikle memleketlerinden alışık oldukları yemekleri pişirmeyi uzun müddet sürdürürler, ki bu da kimliklerini ve topluluklarının sınırlarını, içine girdikleri kendilerine yabancı ortama karşı muhafaza etmenin bir yöntemidir. O halde imparatorluğun son, cumhuriyetin ilk yıllarında Avrupalı yemeklerin hiç olmazsa belirli bir zümre tarafından hemen benimsenmesini, söz konusu zümrenin o dönemdeki yeni kimlik arayışlarına yormak icap eder kanaatimce.

Osmanlı ve cumhuriyet dönemlerinin Batılılaşma/çağdaşlaşma serüveni ni seçkinci, tepeden inmece ve topluma tümüyle yabancı addetmek, bu nedenle de hor görmek temayülü günümüzde hayli revaçta. Söz konusu sürecin eleştirilecek birçok yanı olduğuna şüphe yok elbette. Ancak tedavülde olan sığ ve basitleştirici değerlendirmelerin de elle tutulur bir tarafı olmadığını görmek lazımdır. Aksine, Türkiye’nin yaşadığı Batılılaşma/çağdaşlaşma sürecinin karmaşıklığını ve çok katmanlılığını bir yandan şaraplı yemek tarifleri verirken diğer yandan İslâm kadınına yücelten, bir yandan tıp ve eczacılık konularında ahkâm keserken diğer yandan falcılık ve rüya tabiri öğretmeye soyunan, bu arada da hayatında seçkin tabakanın kenarından bile geçmiş olan Avanzade Mehmed Süleyman gibi bir insanın şahsında bile görmek mümkündür. Bugünkü –ne Batılı ne Doğulu, hem Batılı hem Doğulu– Türkiye’nin beşik çağı, elinizdeki kitapta gözler önüne serilmektedir.

Eczacı Binbaşı Avanzade Mehmed Süleyman Bey 1912 yılında, Harbiye Nezareti Sıhhiye Dairesi Eczacı Müfettişiyken (Turhan Baytop, *Türk Eczacılık Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1985, s. 234).

اعوانه زاده م. سليمان
هفته اق مصور (عائله طيبي) غزته سي
صاحب امتياز و سر محرري

بابامانك مارح و شادي...
۱۴ ترمين اول ۱۲۸۸...
بار ساعته ۱۵...
سفات و ريشاني اكنده ترك حيات اولدى.
او كوتته بئيشته عورتكده الهى بوزى ارغيمه.
صرك و تبه اولدورمه قوروشكتم.
عبرله رفته لري ناسارته سار اولدورنده كورنده.
كورنده بجه و تولايت بئيشته حماه خاشما.
لا قنانه بئيشته واردي. بابا اعوانه سار.
له ياتما نامل برك تولا اعوانه حماه خاشما.
اولدورنده...
A. Hâlid

Avanzade'nin son yıllarına ait bir kartvizit. Ön yüz: "Avanzade M. Süleyman / Haftalık musavver (Aile Tabibi) gazetesi / sahib-i imtiyaz ve ser-muharriri". Arka yüzünde ise oğlunun iç burkan bir notu var: "Babamın tarih-i vefâtı: 12 Teşrin-i Evvel [1]338 Pençşenbe [12 Ekim 1922 Perşembe] günü yatsı ezanıyla beraber saat 8:15'de ailesi âgûşunda sefâlet ve perîşânî içinde terk-i hayat eyledi. O gün mektepten avdetimde elini, yüzünü öpmüş, son defa oturarak konuşmuşum. Son dakikalarını yaşarken bile yüzünde, gözünde, tavrında bir hilm ve melâhat, bir şefkat, memâta karşı lâkaydâne bir teslimiyet vardı. Babacığım, senin her zaman nâmını yükseltmek için çalışacağım. Rûhun şâd olsun... A. Hâlid" (E. Nedret İşli arşivi).

عافیت کتبخانه سی :

عدد :

۱۵

عدم اقتدارك علاجی

عدم اقتداره دوچار اولهرق ازدواج ابدہ میانلر . وطنلرینہ چو حق
یتشدیرہ میانلرہ مخصوص اولوب عدم اقتدارك نداوینسندن حفظ الصحہ سندن
ودوالرندن باخشدیر .

محرری

اعوان زاده م . سلیمان

صاحب و ناشری

اعتماد کتبخانه . صاحبی

سید ظاهر

برنجی طبی

در سعادت

« مدافعه مطبوعہ سی » بک اوغل یمینچی سوقاخی

۱۳۳۶

Avanzade Mehmed Süleyman Bey'in *Adem-i İktidarın İlâcı* (İstanbul, R. 1336 [M. 1920]) başlıklı kitabı (İ.C.S. Kütüphanesi'nden).

عثمانی و آلمان محادثتی کتبخانهسی : عدد ۱

آلمان قادینلری

آلمان قادینلرنده بر نمونه :

محزری : صاحب و ناشری :

اعواده زاده م. سلیمانیه جمعیت کتبخانهسی

برنجی طبعی

مطبعه انورخانیه

۱۳۳۵

Avanzade Mehmed Süleyman Bey'in *Alman Kadınları*
(İstanbul, R.? 1335 [M. 1919?]) başlıklı kitabı (İ.C.S. Kütüphanesi'nden).

مؤلفی: اعوان زاده م. سلیمان

عائلہ کتبخانہ سی عدد : ۲

مُعَبِّرٌ

بِأَحْوَدِ

يَكْبِي وَمُكَمَّلٌ تَعْبِيرُ نَامَةٌ

حروفِ حجا صرہ سبلہ ترتیب اولئشدر

ترقیات حاضرہ ایلہ متناسب ، ترکیجہ دہ مثلث مفقود
مفصل و مکمل رؤیا تعبیر نامہ سیدر

رؤیا ، انواعی - نوم و اسباب نوم - اپنوتیزمہ - مانیاتیزمہ - سیرفی
المنام - مشهور رؤیالر - عالم ارواح - ارواح ایلہ مخبرہ - رؤیا -
حیات و مماتہ - کابوس - کونلرک رؤیایہ تأثیر - رؤیایہ عائد غرائب -
دأ الجمود - نہ زمان و نصل رؤیا کورملیدر ؟ رؤیای صادقہ نلک
علائمی ، رؤیا و اعتقادات .

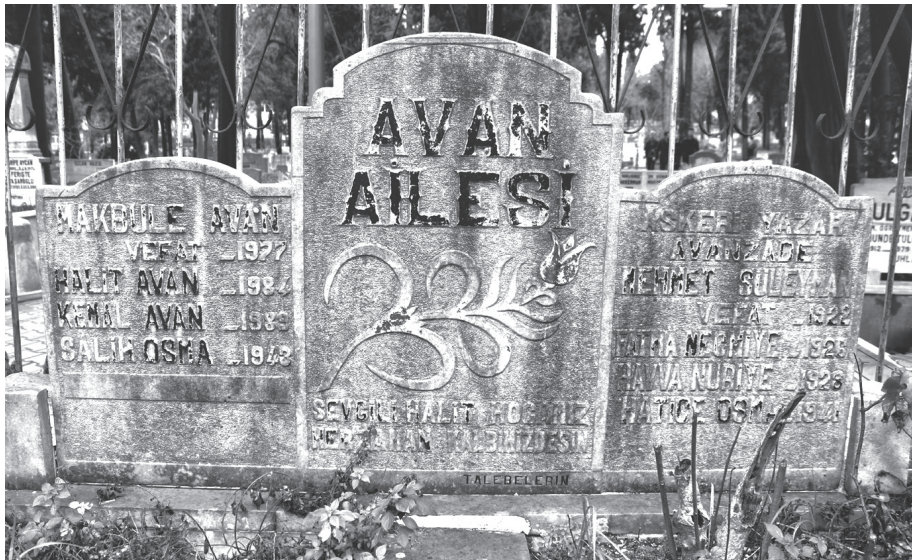
السنة شرقية وغربية موجودة رؤیا تعبیر نامہ لری تدقیق
وتتبع ایدیلہرک تصذیف وتدوین قلئشدر .

درسعادت ۱۳۲۹

Avanzade Mehmed Süleyman Bey'in Muabbir, yahud Yeni ve Mükemmel Tabirname
(Istanbul, R. 1329 [M. 1913]) başlıklı kitabı (I.C.S. Kütüphanesi'nden).

Avanzade Mehmed Süleyman Bey'in *Musaver ve Mükemmel Kıyafetnâme* (İstanbul, R. 1330 [M. 1914]) başlıklı kitabından iki sayfa (İ.C.S. Kütüphanesi'nden).

Karacaahmet Mezarlığı'nda, Karacaahmet Camii'nin hemen yanı başındaki 8 numaralı adada, Avanzade Mehmed Süleyman Bey'in oğlu Halit Avan'ın Haydarpaşa Lisesi'ndeki öğrencileri tarafından yaptırılan Avan ailesi kabristanı. Sağdaki taşta Avanzade Mehmed Süleyman Bey "askeri yazar" (!) şeklinde tanımlanmış. Asıl taşı –muhtemelen bu modern kabristan yapılırken– kaybolmuş olmalı (Fotograf: Nihan Özyıldırım).

Metin Yayına Hazırlanırken İzlenen Yol

- 1- Kelimelerin yazımında günümüz Türkçesi kuralları esas alınmıştır. “Dimek”, “dürlü”, “üzre”, “komak” vb. kelimeler bugünkü imlasiyle “demek”, “türlü”, “üzere”, “koymak” şeklinde kullanılmıştır.
- 2- Gereken yerlerde noktalama işaretlerinde değişiklik yapılmıştır. Gereksiz kullanılan virgüller kaldırılmış, gerekli yerlere virgül eklenmiştir.
- 3- Metinde yazılması unutulmuş harfler ve kelimeler [] içinde eklenmiştir.
- 4- Eserin yazıldığı dönemin dil kullanımına sadık kalınarak, cümle düşüklükleri ve sözdizimi, metindeki şekliyle korunmuştur.
- 5- Metinde geçen, günümüz okuru açısından anlaşılması zor kelimeler dipnotlarla açıklanmıştır. Okuma devamlılığını sağlayabilmek için, metin içinde kullanılan ekler dipnotta verilen açıklamaya da eklenmiştir.
- 6- Nispet eki olan “i” harfi daima “î” olarak okunmuştur.